

Антонова О.Є. До проблеми розвитку креативності вчителя // Формування та розвиток педагогічної майстерності й творчого потенціалу вчителя як домінуючих складових педагогічної дії: теорія і практика: зб. наук. статей / за заг. ред. Л.В. Корінної. – Житомир: ЖДУ, 2016. – С. 13-22.

О.Є. Антонова
доктор педагогічних наук, професор

До проблеми розвитку креативності вчителя

Одним з пріоритетних напрямів реформування вищої освіти в Україні є гуманізація освітньої діяльності, спрямування навчально-виховного процесу на формування творчої особистості майбутнього фахівця, створення умов для розкриття талантів, духовно-емоційних та розумових здібностей студентів.

Серед численних професійних якостей у структурі особистості вчителя сучасні дослідники виділяють як одну з провідних у педагогічній діяльності здатність до творчості (креативність). Сьогодні в умовах докорінної реорганізації системи освіти проблема формування творчості вчителя набуває особливої актуальності, що пояснюється існуючою суперечністю між соціальним замовленням на творчу особистість вчителя і недостатньою розробленістю психолого-педагогічних умов її формування. Вимоги до школи зростають значно швидше, ніж держава і суспільство змінюють на краще статус учителя, мотивацію його до праці. Наслідком цього стала низька спроможність традиційної методичної системи створювати належні педагогічні умови для інноваційної діяльності вчителя. Ось чому питання творчості вчителя є сьогодні важливим не лише для молодих, але й для досвідчених педагогів.

Актуальною лишається й питання розвитку творчих здібностей вчителів. За таких умов проблема професійної підготовки майбутнього вчителя до педагогічної творчості набуває особливої актуальності. Саме педагогічна творчість вчителя значною мірою зумовлює впровадження особистісно орієнтованих освітніх технологій, створення сприятливих умов для внутрішнього саморуху (саморозвитку, самовиховання, самовдосконалення) педагога і вихованця.

У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях приділяється належна увага дослідженню педагогічної творчості та особливостям підготовки до неї майбутніх учителів (В.А.Кан-Калик, Н.В.Кичук, Л.М.Лузіна, М.Д.Нікандров, С.О.Сисоєва); процесу розвитку творчого потенціалу студентів (С.С.Гасанов, П.Ф.Кравчук, В.А.Лісовська, О.Е.Приходько); інтенсифікації професійної підготовки майбутніх учителів до творчої педагогічної діяльності (В.І.Андреев, Н.В.Гузій, В.Г.Мамігонов, Ю.А.Карпова). Певною мірою

розв'язанню проблеми формування готовності майбутніх вчителів до педагогічної творчості сприяло узагальнення та висвітлення в педагогічній літературі творчого досвіду вчителів новаторів. Однак, проблема підготовки майбутнього вчителя до педагогічної творчості ще не повною мірою реалізована у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців освітньої галузі.

Успішне розв'язання проблеми розвитку педагогічної креативності потребує чіткої визначеності сутності самого поняття "творчість вчителя" [5, с.12]. Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує, що дослідженню проблеми підготовки вчителя до творчої педагогічної діяльності приділяється належна увага. Разом з тим, поняття "педагогічна творчість" трактується неоднозначно. Педагогічна творчість розглядається з точки зору оптимізації навчально-виховного процесу (Ю.К.Бабанський, В.А.Кан-Калик, М.М.Поташник, Л.І.Рувинський), як цілісний процес професійної реалізації та самореалізації педагога (С.О.Сисоєва), як інтегративна якість особистості (З.С.Левчук, Л.М.Лузіна), як критерій якісного становлення особистості вчителя (Н.В.Кичук). Слідом за С.О.Сисоєвою розглядаємо педагогічну творчість як цілісний процес професійної реалізації та самореалізації педагога, центральною ланкою якого є особистісно-орієнтована розвивальна взаємодія в системі "вчитель-учень", що спрямована на особистісний розвиток суб'єктів навчально-виховного процесу і сприяє їх внутрішньому руху та саморуху.

Діяльність вважається творчою, якщо її продукт характеризується новизною, яка може мати як об'єктивний, так і суб'єктивний характер [4, с.38]. Реалізація такого підходу при аналізі поняття "творчість вчителя" може бути представлена схемою (див. Рис.1).

Серед критеріїв творчої педагогічної діяльності вчителя виділяємо такі показники, як здатність розробляти принципово нові підходи до навчання, виховання і розвитку учнів; модернізувати зміст, форми, методи та засоби навчально-виховного процесу, зокрема з метою розвитку творчих можливостей учнів, їх талантів та обдарувань; комплексно використовувати у професійній діяльності сукупність теоретичних знань і практичних навичок; бачити нову проблему у зовнішній знайомій ситуації, знаходити варіантні шляхи її вирішення; здійснювати вибір дій у конкретній педагогічній ситуації; проводити систематичний самоаналіз професійної діяльності, науково-дослідницької роботи, досвіду своїх колег; реалізовувати на практиці принципи педагогіки співробітництва; проявляти гнучкість при виборі оптимального управлінського рішення нестандартних ситуацій; оригінально конструювати навчально-виховний процес.

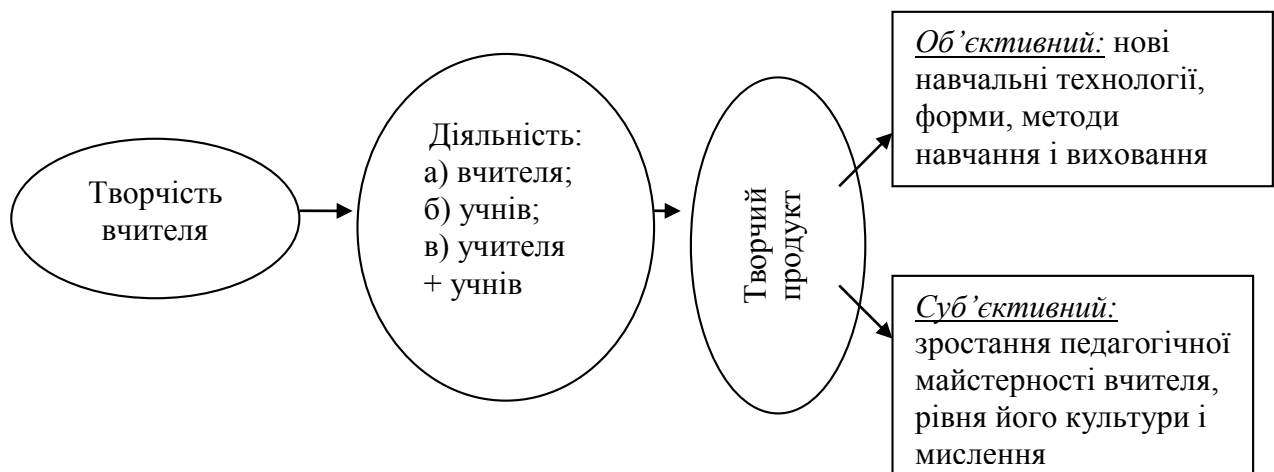

Рис. 1. Сутність творчої педагогічної діяльності

Для визначення рівнів творчої педагогічної діяльності вчителя доцільно розглядати різні напрями його діяльності, тому що творчість вчителя у різних видах професійної діяльності проявляється по-різному. Можна виділити п'ять підсистем творчої педагогічної діяльності вчителя, а саме дидактичну, виховну, організаційно-управлінську, самовдосконалення, громадсько-педагогічну. При цьому методична підсистема опосередковано присутня в усіх підсистемах творчої педагогічної діяльності вчителя [2]

С.О. Сисоевою обґрунтовано чотири рівні творчої педагогічної діяльності вчителя: репродуктивний; раціоналізаторський; конструкторський; новаторський. Репродуктивний рівень передбачає діяльність вчителя на основі відомих методик, рекомендацій, досвіду, відбір найбільш відповідних конкретним умовам праці, рівню розвитку творчих можливостей учнів. Раціоналізаторський рівень передбачає внесення вчителем коректив до своєї роботи, удосконалення, модернізацію існуючих рекомендацій, методик на основі аналізу власного досвіду, конкретних умов своєї педагогічної діяльності, творчих можливостей учнів. Конструкторському рівню відповідає діяльність учителя з конструювання власного варіанту вирішення педагогічної проблеми на основі самоаналізу своєї діяльності і знань творчих можливостей учнівського колективу, але з використанням відомих методик, рекомендацій тощо. Новаторський рівень передбачає, що вчитель вирішує педагогічні проблеми на принципово нових засадах, які відрізняються оригінальністю, високою результативністю.

Саме у процесі творчої професійної діяльності розкриваються творчі можливості педагога, відбувається їх реалізація та розвиток. За таких умов виникає необхідність підготовки вчителя до усвідомлення рівня власної творчої педагогічної діяльності, формування у нього потреби аналізувати власний педагогічний досвід і впроваджувати педагогічний досвід інших з урахуванням своєї творчої індивідуальності. Під творчою індивідуальністю розуміємо: сформованість творчих здібностей, наявність творчого потенціалу, потреби у творчій діяльності з метою самореалізації, самоствердження; диференціацію творчої праці, її визначеність у певному виді діяльності (зокрема, у професійній); певний рівень творчих досягнень людини;

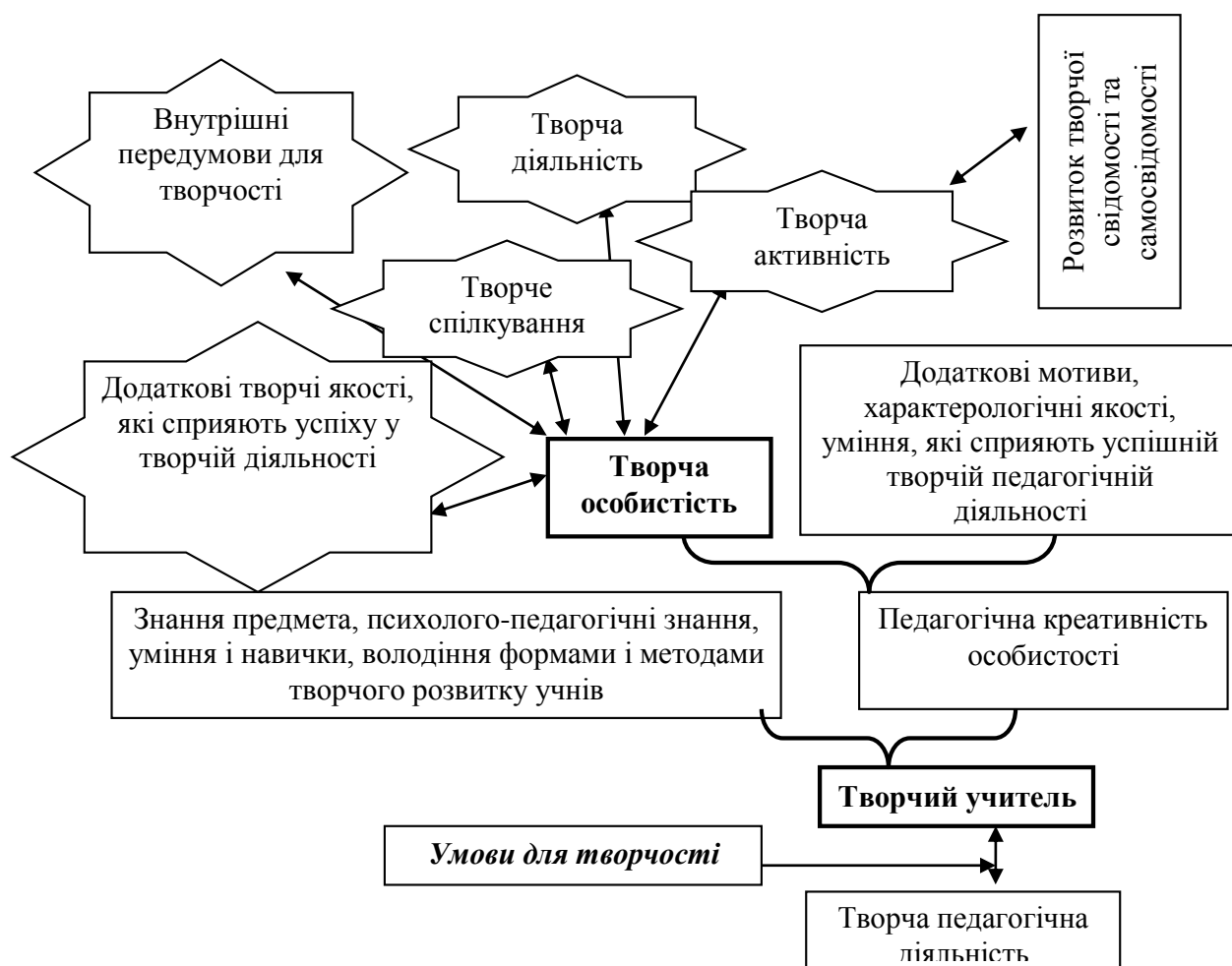
особистісний стиль творчості; наявність особливої ієрархії мотивів, серед яких мотив творчого самоствердження займає провідне місце.

Ми будемо виходити з того, що творчий вчитель — це творча особистість з високим ступенем розвиненості мотивів, характерологічних особливостей і творчих умінь, що сприяють успішній творчій педагогічній діяльності, і яка, внаслідок спеціальної професійної підготовки і постійного самовдосконалення, набуває знань, умінь і навичок педагогічної праці [2].

Практика роботи сучасної школи свідчить, що вчитель повинен не тільки чітко і правильно відтворювати необхідну інформацію – він має вміти генерувати нові, оригінальні ідеї, знаходити нетрадиційні способи розв’язування проблемних педагогічних ситуацій і задач, тобто володіти *креативністю мислення*. Тобто, здатність вчителя до педагогічної творчості характеризується, перш за все, високим рівнем розвитку педагогічної *креативності* та професійною компетентністю (рівнем володіння предметом, який викладається, набутими психолого-педагогічними знаннями, вміннями та навичками, які забезпечують ефективність його взаємодії з учнями щодо розвитку творчих можливостей учнів у навчально-виховному процесі) (див. рис. 2).

Рис.2. Модель творчого педагога

С.О. Сисоевою [3, с. 98-99] виділяються такі ознаки педагогічної креативності: високий рівень соціальної і моральної свідомості; пошуково-

перетворюючий стиль мислення; розвинені інтелектуально-логічні здібності (вміння аналізувати, обґрунтовувати, пояснювати, виділяти головне тощо); проблемне бачення; творча фантазія, розвинута уява; специфічні особистісні якості (любов до дітей; безкорисливість; сміливість; готовність до розумного ризику в професійній діяльності; цілеспрямованість; допитливість; самостійність; наполегливість; ентузіазм); специфічні мотиви (необхідність реалізувати своє "Я"; бажання бути визнаним; творчий інтерес; захопленість творчим процесом, своєю працею; прагнення досягти найбільшої результативності в конкретних умовах педагогічної праці); комунікативні здібності; здатність до самоуправління; високий рівень загальної культури [3, с. 98-99].

Розроблений дослідницею перелік ознак педагогічної креативності можна використовувати для проведення їх оцінювання і самооцінювання майбутніми вчителями і вчителями-практиками, а також для розробки на цій основі програми самовдосконалення.

Отже, *педагогічна креативність* передбачає здатність до творчого пошуку, нестандартного розв'язання педагогічних задач і характеризується за цілим рядом параметрів. На основі аналізу відповідної наукової літератури нами розроблено основні параметри, які характеризують педагогічну креативність:

Здатність до здійснення творчого підходу у педагогічній діяльності (креативність): швидкість мислення (кількість ідей, яка виникає за одиницю часу); здатність швидко і без внутрішніх зусиль переключатися з однієї ідеї на іншу; здатність до генерування ідей, які відрізняються від загальноприйнятих, до парадоксальних, несподіваних рішень (для вчителя – пошук нових форм, методів, засобів навчальної та виховної діяльності); відчуття витонченості ідеї; здатність дивуватися; відкритість та інтерес до всього нового; здатність приймати рішення в ситуаціях невизначеності, не лякатися власних висновків і доводити їх до кінця, ризикуючи особистим успіхом та репутацією; здатність до гнучкого образного мислення, яке може проявлятися у конструюванні нової оригінальної наочності; гнучкість словесного мислення, яскрава образна мова, вміння „запалити” учнів своєю розповіддю; вибірковість до пізнання нового; пошуково-перетворюючий стиль мислення; творча фантазія, розвинене уявлення; проблемне бачення ситуації; здатність „порушувати спокій”; здатність глибоко занурюватися у привабливу діяльність; прагнення до винаходів, творчості; інтерес до загадок, парадоксів, імпровізації; здатність самостійно приймати рішення; здатність швидко переключати увагу.

Здатність постійно розвивати творчий педагогічний досвід, компетентність: бажання підвищувати професійну компетентність, отримувати нові знання, розвивати відповідні вміння, навички педагогічної діяльності; здатність швидко знаходити, набувати у творчих пошуках нові знання, розширювати свій професійний кругозір; вміння цілеспрямовано вивчати питання або проблеми, пов'язані із педагогічною діяльністю; почуття задоволення від збагачення досвіду педагогічної діяльності і водночас – творчого невдоволення рівнем досягнень, як умова подальшого зростання

професійної компетентності.

Здатність формувати та реалізувати творчу стратегію педагогічної діяльності: стійка потреба у систематичному збагаченні досвіду педагогічної діяльності; здатність до самостійного формування глибоких і систематичних знань у процесі вирішення ключових навчальних та виховних проблем; уміння розробляти гнучку стратегію творчої педагогічної діяльності на основі визначення мети й побудови відповідної до неї програми; здатність мобілізувати власний досвід, або швидко набувати додаткової компетентності з метою розв'язання важливої та складної педагогічної проблеми; почуття відповідальності при виконанні творчих професійних завдань.

Педагогічна креативність досліджувалася нами за допомогою таких критеріїв як швидкість (продуктивність) і гнучкість думки, оригінальність, допитливість, точність і сміливість. Під *швидкістю (продуктивністю) думки* розуміють кількість ідей, яка виникає за одиницю часу. Протилежна якість – малопродуктивність. *Гнучкість думки* характеризує здатність швидко і без внутрішніх зусиль переключатися з однієї ідеї на іншу; бачити, що інформацію, отриману в одному контексті, можна використати і в іншому. Це добре розвинута навичка переносу (транспозиції). Вона забезпечує вміння легко переходити від одного класу явищ, що вивчаються, до іншого, долати фіксованість методів вирішення, своєчасно відмовлятися від недосконалої гіпотези, бути готовим до інтелектуального ризику і до парадоксів. Протилежна якість – інертність. *Оригінальність* визначає здатність до генерації ідей, які відрізняються від загальноприйнятих, до парадоксальних, несподіваних рішень. Вона пов'язана з цілісним баченням усіх зв'язків і залежностей, непомітних під час послідовного логічного аналізу. Протилежна якість – традиційність. *Допитливість* розуміється як здатність дивуватися; відкритість та інтерес до усього нового. Протилежна якість – байдужість. *Сміливість* передбачає здатність приймати рішення в ситуаціях невизначеності, не лякатися власних висновків і доводити їх до кінця, ризикуючи особистим успіхом та репутацією. Протилежна якість – поміркованість.

У свій час Дж. Гілфорд у своїй вступній промові на пост президента Асоціації американських психологів висунув дві проблеми креативності, що піддаються вивченню: “Як ми можемо відкрити креативні обіцянки в наших дітях і молоді?” і “Як ми можемо сприяти розвитку креативних особистостей?” Дослідники продемонстрували пряму залежність креативності від умов соціалізації, аж до рівня навчальних закладів, в яких різні люди здобувають освіту. Іншими словами, є школи консервативні, що формують виконавців, - творчі особистості в них не уживаються, відторгаються ними. І є школи творчі, які в буквальному розумінні слова навчають мислити креативно.

Педагогічна креативність вчителя розвивається протягом всієї педагогічної діяльності і є вирішальним фактором його просування до вершин педагогічної майстерності. Ще В.О. Сухомлинський підкреслював, що лише творчий учитель здатен запалити в учнях жагу пізнання, тому кожному педагогові необхідно розвивати креативність, що є головним показником його

професійної компетентності. Будь-яка діяльність вважається творчою, якщо її продукт характеризується новизною, яка може мати як об'єктивний, так і суб'єктивний, характер. У педагогіці таким продуктом можуть бути нові навчальні технології, форми, методи навчання і виховання, зростання педагогічної майстерності вчителя [1].

Використана література:

1. Антонова О.Є. Сутність поняття креативності: проблеми та пошуки // Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі: монографія / за ред. О.А. Дубасенюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2012. – С. 14-41.
2. Сисоєва С.О. Педагогічна творчість: Монографія. – Харків-Київ: Каравела, 1998. – 150 с.
3. Сисоєва С.О. Теоретичні і методичні основи підготовки вчителя до формування творчої особистості учня. – К., 1998. – С. 365.
4. Сологуб А. Технологія креативної освіти //Завуч. – 2003. – №36 (186).
5. Фрицюк В. До питання про дефініції креативності //Шлях освіти. – 2003. – №4.